

УДК 378:664(072)

*Наталія Попова,
викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

У статті аналізується зміст навчально-пізнавальної діяльності студентів вищого закладу освіти під час вивчення дисциплін харчового профілю. Визначені та охарактеризовані етапи формування знань, вмінь та навичок шляхом застосування різних спеціальних креативних методів навчання та розкриття їх ролі у формуванні пізнавального інтересу під час навчання дисциплінам харчового профілю. Впровадження цих методів навчання сприяє формуванню в майбутніх фахівців-технологів усвідомленої потреби у самостійному прагненні до професіоналізму, розвитку механізму самоорганізації розумової діяльності, створенню умов для самостійного набування знань, навичок, умінь та їх застосування на практиці.

Ключові слова: *пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, мотивація, проблемна ситуація, навчально-пізнавальна евристична діяльність, метод «мозкова атака».*

В статье анализируется содержание учебно-познавательной деятельности студентов высшего учебного заведения при изучении дисциплин пищевого профиля. Определены и охарактеризованы этапы формирования знаний, умений и навыков путем применения различных специальных креативных методов обучения и раскрытия их роли в формировании познавательного интереса при обучении дисциплинам пищевого профиля. Внедрение этих методов обучения способствует формированию у будущих специалистов-технологов осознанной потребности в самостоятельном стремлении к профессионализму, развития механизма самоорганизации умственной деятельности, созданию условий для самостоятельного приобретения знаний, навыков, умений и их применение на практике.

Ключевые слова: *познавательная активность, познавательный интерес, мотивация, проблемная ситуация, учебно-познавательная эвристическая деятельность, метод «мозговая атака».*

The article analyzes the content of studying activity of higher educational institutions students while mastering the subjects connected with the food industry. The stages of knowledge and skills formation with usage of special

creative studying methods and the showing of their role in the studying interest formation while mastering the subjects connected with the food industry are defined and characterized. Great value for studying process has the usage in such classes the systems of heuristic oriented tasks. The work with such systems of tasks means the usage by a teacher of various methods, forms and means of studying including the heuristic ones. The applying of special heuristic studying methods of the subjects connected with food industry helps to form the realized need of future technology specialists to be professional, to develop the mechanism of mental activity self – organization, to create the conditions for independent knowledge and skills acquisition, their usage in the practice is especially important under the conditions of the modern tendencies of European education development. The independent knowledge acquisition, creativity, studying organization that is based on the students' mastering of heuristic skills gives the opportunity to form the individual tracks in educational spheres of future food industry specialists.

Key words: *cognitive activity, cognitive interest, motivation, problematic situation, method of «brainstorming».*

Провідна роль вищої школи у підготовці сучасних фахівців, спроможних безперервно підвищувати досягнутий рівень освіти та кваліфікації, закріплена у Національній доктрині розвитку освіти. Оновлення змісту освіти, впровадження сучасних методик та технологій навчання – це пріоритетний напрямок розвитку освіти взагалі та інженерно-педагогічної освіти зокрема. Підготовка майбутніх інженерів-технологів харчової галузі у вищих навчальних закладах – це багатофакторний процес, основними елементами якого є формування глибоких теоретичних знань, практичних умінь і навичок, компетентностей, а також професійно важливих якостей. Випускники інженерно-педагогічного ВНЗ повинні забезпечити якісно новий рівень підготовки учнів професійної школи, мають втілити власні технічні знання у навчальний предмет.

Проблемі формування пізнавального інтересу присвячено роботи відомих педагогів і психологів, таких як: Л. І. Божович, В. А. Ведіняпіна, І. А. Каїров, З. Н. Курлянд, В. Г. Леонтєв, В. Т. Лозовецька, С. А. Радько, С. Л. Рубінштейн, Т. І. Шамова, Г. І. Щукіна та ін. [6; 8]. Науковцями визначено об'єкти професійного розвитку особистості, шляхи професійного становлення фахівця. Проте недостатньо дослідженим залишається проблема формування пізнавального інтересу майбутніх фахівців-технологів харчової галузі.

Основною метою статті є проведення аналізу змісту навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі навчання технології виробництва продукції громадського харчування.

Провідний фактор регуляції активності особистості, її поведінки і

діяльності, яким є мотивація, викликає значний інтерес у педагогів і батьків. Ефективна соціально-педагогічна взаємодія з дитиною, підлітком, юнаком неможлива без урахування особливостей її мотивації.

Оснoву мотивації становлять усвідомлювані чи неусвідомлювані психічні фактори, що спонукають індивіда до вчинення певних дій та визначають його спрямованість і цілі.

Якщо в людини немає потреби в одержанні інформації, тобто внутрішня оцінка зовнішнього сигналу негативна чи байдужа, то в неї немає і пізнавальної потреби, як вищої форми розвитку першої [6].

Проаналізувавши критерії пізнавальної потреби, виокремлені В. Г. Леонтьєвим, зокрема:

- Людина повинна активно прагнути до знання, до пізнавальної діяльності.

- Людина має переживати стан активного пошуку, очікування інформації.

- Очікувана інформація, об'єкт пізнання викликають у свідомості людини питання, що формуються у вигляді пізнавальних завдань, проблемних ситуацій.

- Людина виконує цілеспрямовану пізнавальну діяльність і характеризується підвищеним інтелектуальним напруженням, вона не потребує спонукання до діяльності зовнішніми стимулами (вимогами вчителя, батьків), можна зробити висновок, що пізнавальна активність виявляється у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів, прагненні до ефективного використання знань і способів діяльності, мобілізації вольових зусиль на досягнення навчально-пізнавальних цілей (Т. І. Шамова). Пізнавальна активність формується у процесі пізнання. Необхідно організувати пізнавальний процес так, щоб студент позитивно до нього ставився, був активним його учасником. Якщо для того, хто навчається, характерна пізнавальна активність, то він відчуває потребу вирішувати пізнавальні завдання і застосовувати набуті знання на практиці [4; 6].

Як відомо, ставлення до навчальної діяльності має емоційну, потребнісну, мотиваційну основу. Виховання позитивного ставлення до навчання повинне здійснюватися шляхом формування потреби в пізнанні, в інформації.

Базуючись на власному досвіді з вивчення пізнавальних інтересів Г. І. Щукіна подає узагальнене визначення інтересу. Інтерес нею розглядається і як вибіркова спрямованість психічних процесів людини на об'єкти, явища навколишнього світу, і як потреба особистості займатися якоюсь конкретною діяльністю для отримання задоволення від виконаного. Вона зазначає, що інтерес є також могутнім збудником активності особистості, під впливом якого всі психічні процеси відбуваються дуже інтенсивно й напружено, а діяльність стає

захоплюючою і продуктивною. На думку Г. І. Щукіної, інтерес може спостерігатися у вигляді вибіркового ставлення до навколишніх явищ [8].

Конкретніше інтерес саме в навчанні визначається в педагогічному словнику за редакцією І. А. Каїрова: «Інтерес – активне пізнавальне ставлення студента до навчання».

Пізнавальний інтерес – найважливіший складник загального феномену інтересу. Предметом пізнавального інтересу є пізнання навколишнього світу не тільки з метою біологічного і соціального орієнтування в дійсності, а й у самому істотному ставленні людини до світу – у прагненні розуміти його різноманіття, відобразити у свідомості сутнісні сторони, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, суперечності [5].

Пізнавальний інтерес – це особлива вибіркова спрямованість особистості на процес пізнання; її вибіркового характеру виражений у певній предметній галузі знань, яку людина прагне досягнути, щоб зрозуміти й оволодіти її цінностями [1].

Г. І. Щукіна виокремлює такі основні тенденції розвитку пізнавальних процесів:

- від інтересу, пов'язаного із зовнішніми стимулами, до інтересу, пов'язаного з внутрішнім середовищем самого студента;
- від інтересу нерозчленованого до більш диференційованого;
- від випадкового інтересу до більш стійкого;
- від поверхового інтересу до інтересу з глибокою теоретичною основою.

Як зазначає автор, першою сходинкою формування пізнавального інтересу є цікавість, яка повинна перейти в допитливість. Унаслідок того, що допитливість не дає глибини пізнання внаслідок загальності, необхідна ще одна сходинка – сам пізнавальний процес [8].

Стрижневою властивістю інтересу є його здатність впливати на такі характеристики особистості, як світогляд, переконання, ставлення до навчання, спрямованість розвитку особистості, самоактуалізацію та ін.

Пізнавальний інтерес можна розглядати як засіб навчання, як мотив навчальної діяльності, як стійку якість особистості. Пізнавальний інтерес має особливу властивість – його об'єктом є не тільки зміст досліджуваного предмета, а і сам процес оволодіння знаннями [3].

Як і будь-яка інша властивість особистості, пізнавальний інтерес формується в діяльності, причому не ізольовано, а в тісній взаємодії з потребами і з іншими мотивами.

Але будь-яка діяльність повинна спонукати до адекватних мотивів. Для визначення формування мотивації, зробимо огляд літературних джерел з даного питання.

Як зазначає Л. В. Погорелова, по-перше, можна використовувати ефект здивування від чогось несподіваного, незвичайного. Якщо вчитель,

викладаючи матеріал, показує, розказує щось таке, що є для всіх студентів зовсім незвичайним, цікавим, інтригуючим, то у студентів мимохіть виникає потреба, а потім і мотив установити, що це таке, як це зрозуміти.

Другим способом сформувати стійку мотивацію до навчання є проблемна ситуація.

Створити проблемну ситуацію викладач може, поставивши перед студентами проблемну задачу. Якщо проблемна задача є евристичною задачею, то студент повинен згадати, відтворити, актуалізувати ряд знань, загальних положень, правил, способів дій, але й, застосувавши правило евристики, здатний здобути нові знання та вміння на високому рівні інтересу до поставленої проблеми. Тобто мотиваційний аспект навчально-пізнавальної евристичної діяльності визначається характером мотивів, які її рухають.

Як підтверджує досвід роботи, системи евристично-орієнтованих завдань із технології виробництва продукції громадського харчування є засобом використання різноманітних видів евристик. Тому є можливість застосування таких систем на різних етапах практичного заняття, для реалізації різних дидактичних цілей тощо. Робота з такими системами завдань передбачає застосування викладачем різноманітних методів, форм та засобів навчання, зокрема евристичних.

Формування професійно-орієнтованої евристичної діяльності відбувається під час здійснення студентами різних видів навчальної діяльності. Провідним видом діяльності для формування евристичних умінь майбутніх інженерів є навчально-пізнавальна евристична діяльність.

У структурному відношенні навчально-пізнавальна евристична діяльність багатокomпонентна. Будь-яка інша діяльність може входити до її складу у якості складового елемента, якщо в кінцевому результаті утворюється новий для студента утворюючий продукт. Таким чином, як зазначає А. В. Хуторський, навчально-пізнавальна евристична діяльність включає:

- а) творчі дії та процеси;
- б) метатворчі дії і процеси;
- в) нетворчі за змістом дії і процеси, які витікають з необхідності рішення евристичних ситуацій [7].

Виділимо такі етапи навчально-пізнавальної евристичної діяльності:

- 1) аналіз факторів, явищ, їх зв'язків та відношень;
- 2) усвідомлення евристичної задачі, проблеми, мети евристичного завдання;
- 3) формулювання кінцевих та проміжних цілей у вирішенні евристичної задачі, при виконванні евристичного завдання;
- 4) висунення припущення, гіпотези вирішення евристичної задачі при виконванні евристичного завдання;
- 5) вирішення евристичної задачі, виконання евристичного завдання

шляхом теоретичного обґрунтування та доказу гіпотези;

б) практична перевірка правильності вирішення евристичної задачі, виконання евристичного завдання.

Таким чином, операційно-процесуальна сторона навчально-пізнавальної евристичної діяльності при вивченні харчових дисциплін є процесом дослідження, в ході якого студенти використовують прийоми та методи технології, опановуючи при цьому навчальними пошуковими та евристичними вміннями.

Характеризуючи мотиваційну сторону навчально-пізнавальної евристичної діяльності слід урахувати, що така діяльність здійснюється під впливом визначених мотивів, які виступають як джерело активності навчання. Причому чим повноцінніше йде процес становлення евристичної діяльності, тим більш значиміші новоутворення виникають у мотиваційній сфері, наприклад, складаються нові, більш високі рівні пізнавальних та соціальних мотивів, змінюється їхня ієрархія, за мірою відпрацювання евристичних дій більш зрілими стають прийоми цілеутворення студентів. Тому у практиці важливо постійно мати на увазі, що мотивація є не тільки передумовою евристичної діяльності, але й її результатом, її новоутворенням [7].

У евристичному навчанні існують спеціальні методи, які класифіковані на: креативні – метод «мозкового штурму», метод придумування, метод синектики, метод морфологічного ящика, метод інверсії; когнітивні – метод евристичного спостереження, метод гіпотез, метод прогнозування, метод випадковостей, помилок та асоціацій; оргдіяльності – метод евристичного дослідження, метод проєктів, метод рецензій, метод самоорганізації навчання (Л. В. Погорелова).

Наприклад, метод «мозкової атаки» доцільно використовувати: при розв'язуванні винахідницьких та раціоналізаторських завдань в самих різних областях техніки; при всіляких постановках завдання (за формою, детальністю і глибиною опрацювання); на різних етапах розв'язування творчого завдання та на різних стадіях розробки та проєктування виробів; у поєднанні з іншими евристичними методами. Універсальність методів «мозкової атаки» дозволяє за їх допомогою розглядати майже будь-яку проблему чи будь-яке ускладнення в сфері людської діяльності. Під час сеансу мозкової атаки відбувається якби ланцюгова реакція ідей, що призводить до інтелектуального вибуху, подібно електричній іскрі при «контакті» з думками інших людей». Постановка завдання перед групою майбутніх фахівців – учасниками «мозкової атаки» може мати саму різну форму та зміст. Проте в ній повинні бути чітко сформульовані два моменти: що в підсумку бажано отримати або мати?; що заважає отриманню бажаного? Завдання може сформулювати викладач або один із студентів. Важливо одне, щоб перед сеансом «мозкової атаки» була вичерпна чітка постановка завдання, бажано в письмовому вигляді.

Постановка завдання для мозкової атаки повинна також відрізнятися стислістю викладу.

Учасники сеансу мозкової атаки повинні дотримуватися наступних правил: висловлювати максимальну кількість ідей, віддавати перевагу кількості, а не якості ідей; забороняється критикувати запропоновані ідеї, несхвальні зауваження, іронічні репліки; надається перевага не систематичному логічному мисленню, а осяянням, неприборканій, безмежній фантазії в самих різних напрямках; між учасниками «мозкової атаки» повинні забезпечуватися вільні, демократичні, дружні та довірчі відносини. Цей сеанс «мозкової атаки» – особливий психологічний стан майбутніх інженерів-педагогів, коли думається без вольових зусиль та береться до уваги «все, що прийде в голову». Саме такий стан виявляється найбільш продуктивним, оскільки дозволяє в найбільшій мірі використовувати підсвідомість студентів – самий потужний апарат творчого мислення.

Таким чином, основна задача методу «мозкового штурму», або «мозкової атаки», – зібрати якнайбільше різноманітних ідей у результаті визволення від інерції мислення та стереотипів учасників під час обговорювання навчальної проблеми.

Успіх і результативність мозкової атаки в дуже великій мірі залежить від викладача або найактивніших зі студентів, які здійснюють оперативне управління «мозковою атакою». Керівна роль найчастіше відводиться викладачу дисциплін напряму харчових технологій. Він повинен керуватися правилами для учасників мозкової атаки та підтримувати невимушену обстановку й почуття гумору. Крім того, чітко і емоційно викладати формулювання завдання, як в спеціальному, так і в загальнодоступному викладі. При цьому змушує учасників сприймати завдання як свою головну проблему.

Варто зазначити, що евристична спрямованість навчання доводить активізацію розумової діяльності студентів до найвищого рівня. У зв'язку з цим, формування евристичних умінь проводиться на фоні активізації різними прийомами, пов'язаними з реалізацією в навчальному процесі системного, комплексного, діяльнісного підходів; діалогічності навчання; принципів педагогіки співпраці; основних положень концепції сумісної продуктивної діяльності (В. Я. Ляудіс); психологічних принципів розвивального навчання (за З. І. Калмиковою) у поєднанні з дидактичними принципами (Л. В. Занкова); інформаційно-комунікаційних технологій; задачного підходу до дидактичного програмування навчальних комп'ютерних програм; положень концепції поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін); психологічних механізмів учіння, засвоєння знань та вмінь.

У процесі евристичної діяльності студенти оволодівають елементами методології харчових дисциплін, структурними елементами творчого

процесу пізнання в технології; у них формується науковий світогляд, пошукове мислення.

Суттєвими проявами розуму людини, необхідними для формування його мислення, є: кмітливість, логічність, винахідливість, а головне – ініціативність, гнучкість, критичність.

Ініціативність виражається у бажанні самому досягти проблеми, у прагненні до самостійних пошуків способів та засобів вирішення задач. Гнучкість та критичність розуму виражаються у придумуванні та застосуванні не шаблонних, а оригінальних, дотепних прийомів вирішення задач та методів міркувань з постійною перевіркою їхньої правильності та практичної цінності.

Необхідно також відзначити, що в процесі евристичної діяльності студентів важливе місце займає їхня пізнавальна активність та вміння науково-педагогічного працівника ефективно керувати нею. Одними з основних методів, які дозволяють студентам проявити творчу активність у процесі навчання дисциплінам харчового профілю, є частково-пошуковий метод або евристична бесіда та дослідницький метод. Вони закликають до забезпечення методами наукового пізнання, формування рис творчої діяльності, інтерес до неї, давання глибоких, оперативно та гнучко використаних знань.

Методи навчання, які застосовуються у традиційному навчанні не можуть повною мірою задовольнити вимоги, які висуваються до процесу підготовки фахівців-технологів харчового профілю. Тому важливо зорієнтувати нові педагогічні технології на досягнення головної мети – підготовку висококваліфікованого спеціаліста, застосовуючи вдосконалені традиційні методи навчання у доповненні зі спеціальними евристичними методами під час навчання технології виробництва продукції громадського харчування. Впровадження спеціальних евристичних методів навчання дисциплін напряму харчових технологій сприяє формуванню в майбутніх інженерів-педагогів усвідомленої потреби у самостійному прагненні до професіоналізму, розвитку механізму самоорганізації розумової діяльності, створенню умов для самостійного набування знань, навичок та умінь, їх застосування на практиці, що є важливим в умовах сучасних тенденцій розвитку європейської освіти. Самостійність у пізнанні, творчості, організації свого навчання, яка ґрунтується на володінні студентами евристичними вміннями, дає можливість будувати індивідуальні траєкторії в освітніх областях майбутніх спеціалістів харчового профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання / Т. Головань // Рідна школа. – 2004. – № 6. – С. 15–17.

2. Методика професійного навчання: практикум / А. С. Степанова-Быкова, Е. Е. Савченко, А. С. Карманова, О. В. Константинова. – Красноярськ : ИПК СФУ, 2009. – 99 с. (Методика професійного навчання: УМКД № 1513/1115-2008 / рук. творч. колектива Т. Г. Дулинець).
3. Морозова Н. Т. Учителю о познавательном интересе / Т. Н. Морозова // Психология и педагогика. – 2007. – № 2. – С. 7–10.
4. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах [Текст]: навч. посіб. : [рек. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навч. посіб. для студ. ВНЗ] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко, Ю. В. Бадюк; [за ред. Р. С. Гуревича]. – Вінниця : [Планер], 2011. – 355, [1] с.
5. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006.
6. Теорія і методика професійної освіти [Текст] : навч. посібник : рек. МОН України / З. Н. Курлянд, І. О. Бартенева, І. М. Богданова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2012. – 390, [1] с.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Издательство МГУ, 2003. – 420 с.
8. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интереса учащихся / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1988. – 203 с.